

e-ISSN: 2148-0494

derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), Güz 2020, Cilt:8, Sayı:2, 8: 379-400

Geliş Tarihi: 16.04.2020

Kabul Tarihi: 06.10.2020

Araştırma Makalesi

Doi: <https://doi.org/10.33931/abuifd.721248>

Kutrub'un "Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih" Adlı Eseri Bağlamında Kur'ân'daki Edatların Anlamı

Esat Özcan*

Öz

Kur'ân'ın tefsir metotlarından biri, filolojik tefsir yöntemi denilen Kur'ân'ın dil ilimleri çerçevesinde tefsir edilmesidir. Bu kapsamda Kur'ân, lügat, istikâk, sarf, nahiv, beyân, bedî' ve me'ânî gibi dil ilimleri vasıtasıyla tefsir edilmektedir. Kutrub lakabıyla meşhur olan Ebû Ali Muhammed b. el-Müstenîr, ilk filolojik tefsir yazan âlimlerdendir. Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih* ismiyle kaleme aldığı eserinde sûrelerin tefsirini üç kısma ayırmaktadır. Önce sûrede farklı okunan kelimeleri ele almakta, söz konusu kelimeler hakkında rivayet edilen kıraatleri incelemekte ve mezkûr kıraatleri Arap sözü ve şiiriyle gerekçelendirmeye veya tenkit etmeye çalışmaktadır. Ardından sûrenin garip kelime ve ifadelerini araştırmakta ve yine Arap sözü ve şiiri ile bunların anlamlarını bulmaya çaba göstermektedir. Daha sonra i'râbi müşkil olan âyetleri sarf ve nahiv ilimleri açısından değerlendirmektedir. Kutrub, Kur'ân'da geçen edatların özelliklerinden ve kelama olan tesirinden bahsetmekte, birbirlerinin yerine kullanılan ve birbirleriyle karıştırılan edatlara da dikkat çekmektedir. Bu çalışmada Kur'ân'da geçen ve Kutrub'un tefsirinde değerlendirilen edatlar hakkında genel bilgiler aktarılacak, ardından Kutrub'un söz konusu edatlar hakkındaki değerlendirmelerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kutrub, Filolojik Tefsir, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, Edatlar.

The Meaning of the Prepositions in the Qur'an in the Context of Kutrub's Work "Me'âni'l-Kur'an ve tefsiru müşkili i'rabih"

Abstract

One of the commentary methods of the Qur'an is the commentary of the Qur'an with respect to linguistics, which is called as the "Philological Commentary Method". In this respect, the Qur'an is interpreted through linguistic sciences such as lügat, ishtikak, grammar, syntax, beyan, bedî'and me'ani. Abu Ali Muhammed b. el-Musteniir, also known as Kutrub, was one of the scholars who wrote the first philological commentaries. Kutrub divided the interpretation of the Surahs into three parts in his work, which he wrote under the name of *Me'ani'l-Kur'an ve tefsiru müşkili i'rabih*. Firstly, he discussed the words pronounced differently in the Surah, examined the recitations that were narrated about the words in question, and tried to justify or criticize the mentioned recitations with Arabic prose and poetry. He then examined the strange words and expressions of the Surah, and tried to find their meanings with Arabic prose and poetry. He also evaluated the Verses that were difficult to explain

* Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, esatozcan75@gmail.com

ORCID ID 0000-0003-0974-8325

(i.e. *i'râbı müşkil*) in terms of grammar and syntax. Kutrub also mentioned the characteristics of the prepositions in the Qur'an, and their effects on Kalam; and drew attention to the prepositions used instead of each other and were confused with each other. In this study, general information will be provided about the prepositions mentioned in the Qur'an, and evaluated in the commentary of Kutrub, and then the assessments of Kutrub regarding these prepositions will be dealt with.

Keywords: Commentary, Kutrub, Philological Commentary, *Me'ani'l-Kur'an ve tefsiri müşkili i'rabih*, Prepositions.

Giriş

Arapça olarak indirilen Kur'ân'ı anlamının en önemli şartlarından biri, bu dilin özelliklerini iyi bilmektir. Bunun için erken dönemlerden itibaren Müslüman âlimler, Arap dili üzerine çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalarda iştikâk, sarf, nahiv, beyân, bedî' ve me'ânî gibi her biri dilin farklı yönleri ile ilgilenen disiplinler geliştirilmiştir.

Arap dili ile ilgili en önemli ilimlerden biri de lügat ilmidir. Bu ilimde, Arap dilinde yer alan kelimeler incelenmektedir. Bu ilim çerçevesinde, kelimelerin sözlük anlamları ve değişik cümlelerde farklı anlamlar kazanmaları üzerinde durulmaktadır.¹

Arap dilindeki kelimeler isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. İsim, kendi başına bir mana ifade eden ve zamana delaleti bulunmayan, fiil hem zaman hem de eylem bildiren, harf ise tek başına anlamı bulunmayan, isim ve fiillerle birlikte kullanıldığında anlam kazanan kelimelerdir.²

Kelime türlerinden olan harf, hecâ/elifba harfleriyle karışmasın diye me'ânî harfleri veya edat olarak da isimlendirilmektedir. Bazı âlimler, edat ifadesini başka kelimelere anlam katan ve cümle unsurlarını birbirlerine bağlayan bazı isim ve zarflar için de kullanmaktadırlar.³

Edatlar; harf sayılarına göre beş, başına geldikleri kelime türüne göre üç, başına geldikleri kelimedede değişiklik yapıp yapmamalarına göre iki kısma ayrılmaktadır. Zira edatlar; bir, iki, üç, dört veya beş harften oluşabilmektedir. Sadece isimlerin veya fiillerin başına gelen edatlar bulunduğu gibi hem isim hem de fiillerin başına gelen edatlar da söz konusudur. Başına geldikleri kelimelerde bir değişiklik meydana getiren edatlar olduğu gibi kendisinden sonra gelen kelimeyi değiştirmeyen edatlar da mevzu bahistir.

¹ Lügat ilmi içi yapılan tarifler için bk. Muhammed Sıddık Han el-Kannevcî, *el-Bülga ilâ usûli'l-lüga* (Tikrit: Câmîatü Tikrit, ts.), 66-67.

² İbrahim Mustafa vd., "smv", "fal", "hrf", *el-Mu'cemü'l-vasît* (b.y.: Dârü'd-Da'Ve, ts.), 1/167, 452, 2/695.

³ Ahmed Muhammed es-Sagîr, *el-Edevâtü'n-nahviyye fi kütübi't-tefsîr* (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 2001), 39-41.

Edatlar, isimleri belirli yapmak, fiillerin zamanını değiştirmek ve cümleleri birbirlerine bağlamak gibi değişik fonksiyonlar icra etmektedir.⁴

Edatları, onların anlamlarını, cümlenin manasında yaptıkları değişiklikleri bilmek, birbirlerinin yerine kullanılabilen edatları tespit etmek, tefsir ilmi açısından son derece önemlidir.⁵ Bunun için müfessirler, edatların üzerinde durmuşlar ve edatların cümleye kazandırdıkları anlamları beyan etmeye çalışmışlardır. Kur'an'ı filolojik açıdan tefsir etmeye çalışan âlimler ise doğal olarak bu hususa daha fazla önem vermektedirler.

Bu konuya önem veren âlimlerden biri de *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih* adıyla filolojik bir tefsir kaleme alan Ebû Ali Muhammed b. el-Müstenîr Kutrub'dur. Biz bu çalışmamızda Kutrub'un mezkûr tefsirinde edatlar hakkında verdiği bilgilerin üzerinde durmaya çalışacağız. Bu çalışma ile Kutrub'un eserinin bu konudaki önemini ortaya çıkarmaya gayret edeceğiz. Konuya geçmeden önce müfessir hakkında kısaca bilgi vermeye çalışacağız.

1. Ebû Ali Muhammed b. el-Müstenîr Kutrub

1.1. Hayatı

Kutrub'un doğum tarihiyle ilgili kaynaklarda herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak onun 149/766 senesinde vefat eden İsa b. Ömer es-Sekafi'nin öğrencisi olduğu belirtilmektedir.⁶ Bu kayıt, Muhammed Lakrîz'in de belirttiği gibi Kutrub'un söz konusu tarihte en az 10 yaşında olduğunu göstermektedir. Çünkü 10 yaşından küçük bir çocuğun dil ilimlerini öğrenmeye çalışması ve İsa b. Ömer es-Sekafi gibi büyük bir dilcinin ders halkasına girmesi pek olası bir durum değildir. Hocasının vefat tarihi dikkate alındığında onun 140/757 senesinden önce dünyaya geldiği söylenebilir.⁷

Kaynaklar, Kutrub'u Basrî olarak tanıtmakta, onun Bağdat'ta vefat ettiğini belirtmektedir.⁸ Kaynaklara göre Kutrub, Abbasî halifeleri Mehdî (öl. 169/785) veya Harun er-Reşid'in (öl. 193/809) çocuklarını eğitmiş, bir iftira sonucu Bağdat'tan ayrılarak Kerec'e geçmiş, oranın valisi Ebû Dülef Kasım b. İsa el-'İclî'nin (öl. 225/839 [?]) çocuklarını eğitmiş ve ömrünün sonuna kadar bu görevine devam etmiştir.⁹ Bu

⁴ Hasan b. Kasım el-Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, thk. Fahreddîn Kabâve - Muhammed Nedîm Fâdil (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 25-29.

⁵ Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Kur'an'ı Yorumlamada Dilin Gücü: Dil, Edebiyat ve Edatlar Bağlamında Bazı Ayetlerin Hermenötik Analizi", *EKEV Akademi Dergisi* 3/2 (Güz 2001), 9-31.

⁶ Bk. Yakût b. Abdullah el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1993), 6/2646; Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Sayda: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), 1/242.

⁷ Muhammed Lakrîz, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih dirâse ve tahkik* (Batna: Batna Üniversitesi, Sosyal ve İslâmî İlimler Fakültesi, Doktora Tezi, 2016), 28-29.

⁸ Bk. Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 6/2646; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 12/15.

⁹ Hüseyin b. Muhammed Râgıb el-İsfehânî, *el-Egânî*, thk. Abdürrahim Mahmud (Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Misriyye, 1952), 14/332; Hüseyin b. Muhammed Râgıb el-İsfehânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ* (Beyrut: Şirketü Dârü'l-Erkam, 1420/1999-2000), 1/77; Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî,

kayıtlar; onun Basra'da doğup büyüdüğünü, mezkûr şehirdeki âlimlerden ilim tahsil ettikten sonra muhtemelen iş bulmak için hilafet merkezi Bağdat'a geçtiğini, halifelerin çocuklarını eğittiğini, iftira sonucu şehirden ayrılmak zorunda kaldıktan sonra Kerec'e geçip orada hayatını idame ettirmeye çalıştığını göstermektedir.

Kutrub'un 206/821 senesinde Bağdat'ta vefat ettiği ifade edilmiştir.¹⁰ Ancak onun 210 senesinde *Kitâbü'l-ezmine* isimli eserini yazdığının¹¹ ve Abbasîlerin 7. halifesi Me'mûn döneminde (198-218) vefat ettiği belirtilmiştir.¹² Ebû'l-Fidâ'nın kaydettiğine göre Abbasîlerin 6. halifesi Emin'in (öl. 198/813) adamlarından olan 'İclî, Me'mûn'la barıştıktan sonra hicri 214 senesinde onu ziyaret etmiş ve Me'mûn'un "Dağlarda âlimlerden kimi bıraktın." sorusu üzerine Kutrub'u bıraktığını söylemiştir. Bu bilgiler, Kutrub'un 206/821 senesinde değil; 214-218 yılları arasında vefat etmiş olma olasılığını güçlendirmektedir.¹³

1.2. Mezhebi

Mutezili bir babanın oğlu olarak dünyaya gelen Kutrub, muhtemelen babasından etkilenecek Mutezile mezhebinin görüşlerini benimsemiştir.¹⁴ Nitekim onun Mutezile mezhebinin görüşlerini paylaştığı, tefsirini halka okumak istediği zaman bu görüşlerinden dolayı halkın tepkisinden çekindiği ve bunun için koruma talep ettiği ifade edilmektedir.¹⁵

1.3. Hocaları

Kutrub'un en önemli hocası, 'Amr b. Osman Sibeveyh'tir (öl. 180/796). Nitekim onun Sibeveyh'in derslerine devam ettiği; sabahın erken saatlerinde, arkadaşlarından önce hocasının kapısında hazır bulunduğu ve bundan dolayı hocasının kendisine *انت قطرب ليل* "Sen bir gece böceğisin."¹⁶ dediği ve hocasının bu sözünden sonra "Kutrub" lakabı ile anılmaya başlandığı rivayet edilmektedir.¹⁷ Kutrub'un ders aldığı ve ilimlerinden istifade ettiği diğer hocaları şunlardır:

1. İsa b. Ömer es-Sekaffî (öl. 149/766)
2. Osman el-Bürrî (öl. 163/780 [?])

Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm, thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmurî (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2000), 14/301.

¹⁰ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 14/301; Abdülhay b. Ahmed İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, thk. Abdülkadir el-Arnâût - Mahmud el-Arnâût (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986), 3/33.

¹¹ Muhammed b. el-Müstenîr Kutrub, *el-Ezmine ve telbiyetü'l-câhiliyye*, thk. Hâtem Salih ed-Dâmin (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 11.

¹² Abdurrahman b. Muhammed el-Enbârî, *Nüzhëtü'l-elibbâ fî tabakâti'l-üdebâ*, thk. İbrahim es-Sâmerrâî (Zerka: Mektebetü'l-Menâr, 1985), 77.

¹³ Lakrîz, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih dirâse ve tahkîk*, 74-76.

¹⁴ Yusuf b. Ahmed el-Yağmûrî, *Nürü'l-kabes el-muhtasar mine'l-Muktebes*, thk. Rudolf Zelhaim (Wiesbaden: Franz Baermann Steiner Yayın Evi, 1972), 178.

¹⁵ Enbârî, *Nüzhëtü'l-elibbâ*, 77; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 1/242; Lakrîz, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih dirâse ve tahkîk*, 34, 72.

¹⁶ Kutrub, gün boyu hareket eden ve hiç durmayan bir canlıdır. Bk. Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, "ktrb", *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414/1993-1994), 1/683.

¹⁷ Enbârî, *Nüzhëtü'l-elibbâ*, 77.

3. Mufaddal ed-Dabbî (öl. 178/794 [?])
4. Halef el-Ahmer (öl. 180/796 [?])
5. Yunus b. Habib el-Basrî (öl. 182/798)
6. Dirâr b. 'Amr el-Mutezilî (öl. 200/815 [?])
7. Heysem b. 'Adiy et-Tâ'î (öl. 207/822)¹⁸
8. Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ (öl. 209/824 [?])
9. Said b. Mes'ade el-Ahfeş el-Evsat (öl. 215/830 [?])
10. İbrahim b. Seyyâr en-Nazzâm (öl. 231/845)
11. Beşşâr b. Eyyûb en-Nâkıt (öl. [?])
12. İbn Ebû 'Amr el-'Allâ el-Basrî (öl. [?])¹⁹

1.4. Öğrencileri

Kutrub, başta oğulları Ali (öl. 249 sonrası) ve Hasan (öl. [?]) olmak üzere birçok öğrenci yetiştirerek ilme katkıda bulunmuştur. Kutrub'un diğer öğrencileri ise şunlardır:

1. Muhammed b. el-Hakem el-Mervezî (öl. 223/837-838)
2. Ahmed b. Hâtim el-Bâhilî (öl. 231/846)
3. Yakub b. İshak İbnü's-Sikkît (öl. 244/858)
4. Muhammed b. Habib el-Hâşimî (öl. 245/860)
5. 'Amr b. Bahr el-Câhız (öl. 255/869)
6. Muhammed b. Şücâ' İbnü's-Selcî (öl. 266/880)
7. Muhammed b. Cehm es-Simmerî (öl. 277/890-291)
8. Muhammed b. Salih el-Mısrî (öl. [?])
9. Yemût b. el-Müzarra' el-'Abdî (öl. 304/916-917)
10. Ebû'l-Kasım el-Bâhilî el-Mühellebî (öl. [?])²⁰

1.5. Eserleri

Kutrub'un yaklaşık yirmi eser telif ettiği bildirilmektedir.²¹ Ancak bunlardan sadece aşağıda isimlerini zikrettiğimiz eserler günümüze ulaşmıştır:

¹⁸ Kaynaklar, bu âlimi Kutrub'un hocaları arasında zikretmez. Ancak Muhammed Lakrîz, Kutrub'un tefsirinde bu âlimden duyduğunu söylediği bazı bilgileri aktarmasını gerekçe göstererek bu âlimi de onun hocaları arasında saymaktadır. Bk. Muhammed b. el-Müstenîr Kutrub, *Me'âni'l-Kur'an ve tefsîru müşkili i'râbih*, thk. Muhammed Lakrîz (Cezayir: y.y., 2016), 796; Lakrîz, *Me'âni'l-Kur'an ve tefsîru müşkili i'râbih dirâse ve tahkîk*, 39.

¹⁹ Lakrîz, *Me'âni'l-Kur'an ve tefsîru müşkili i'râbih dirâse ve tahkîk*, 36-41.

²⁰ Lakrîz, *Me'âni'l-Kur'an ve tefsîru müşkili i'râbih dirâse ve tahkîk*, 47-52.

²¹ Kutrub'un eserleri için bk. Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ*, 77; Ali b. Yusuf İbnü'l-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhî'n-nuhât* (Kahire: Dârü'l-Fıkr, 1982), 3/220; Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-â'yân*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdir, 1990), 4/312; Halil b. Aybek es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâût - Mustafa el-Arnâût (Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Türâsî'l-'Arabî, 2000), 5/14; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 1/243; Ahmed b. Muhammed el-Edenevî (el-Edirnevî), *Tabakâtü'l-müfessirîn*, thk. Salih b. Muhammed el-Huzzî (Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1997), 28; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, 3/33; Hayrüddîn b. Mahmud ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâ'yn, 2002), 7/95; Lakrîz, *Me'âni'l-Kur'an ve tefsîru müşkili i'râbih dirâse ve tahkîk*, 53-64.

1. *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*²²

Kaynaklarda Kutrub'un bir veya daha fazla tefsir yazdığı belirtilmekte, bu tefsir/tefsirler için *Me'âni'l-Kur'ân*, *İ'râbü'l-Kur'ân* ve *Mecâzü'l-Kur'ân* isimleri zikredilmektedir.²³ Öte yandan Kutrub'un tefsiri için *Kitâb fi şevâzi'l-kurâât, el-Kitâbü'l-kebîr, Kitâb fi'l-Kur'ân*²⁴ ve *Kitâb fi't-tefsîr*²⁵ isimleri de kullanılmaktadır. Muhtemelen Kutrub'un tefsirine herhangi bir isim vermemesinden dolayı tefsir, hacmi ve muhtevası dikkate alınarak farklı şekilde isimlendirilmiş ve bazı âlimlerin Kutrub'un tefsir konusunda birden fazla eser kaleme aldığı düşünmelerine neden olmuştur. Kutrub'un *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih* tefsirini tahkik eden Muhammed Lakrîz'in de belirttiği gibi muhtemelen bu isimlerin hepsi aynı tefsir için kullanılmıştır.²⁶

2. *el-Ezme ve telbiyetü'l-cahiliyye*²⁷

3. *el-Addâd*²⁸

4. *el-Fark fi'l-lüga*²⁹

5. *el-Müsellesât fi'l-lüga*³⁰

Kutrub'un zamanımıza ulaşmayan eserlerinin isimleri ise şu şekilde zikredilmektedir:

1. *el-İştikâk*

2. *el-Asvât*³¹

3. *el-Envâ*

4. *Halku'l-insan*

5. *Halku'l-feres*

6. *er-Red 'ala'l-mülhidîn fi müteşâbihi'l-Kur'ân*

7. *es-Sıfât*

8. *el-Îlel fi'n-nahv*

9. *Garîbü'l-hadîs*

10. *Fe'ale ve ef'ale*

11. *en-Nevâdir*

²² Bu eser, Muhammed Lakrîz tarafından doktora tezi çerçevesinde tahkik edilmiştir; (Batna Üniversitesi, Sosyal ve İslamî İlimler Fakültesi, 2016).

²³ Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 6/2647; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 1/243.

²⁴ Müfeddal b. Muhammed et-Tenûhî, *Târîhu'l-'ulemâ'i'n-nahviyyîn mine'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn ve gayrihim*, thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulvî (Kahire: Dâru Hecer, 1992), 83; Yağmûrî, *Nûrül-kabes el-muhtasar mine'l-Muktebes*, 174.

²⁵ Lakrîz, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih dirâse ve tahkîk*, 83.

²⁶ Bk. Lakrîz, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih dirâse ve tahkîk*, 78-89.

²⁷ Eser, Hâtim Salih ed-Dâmin tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir; (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle 1985).

²⁸ Eser, Hannâ Haddâd tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir; (Riyad: Dâru'l-'Ulûm 1984).

²⁹ Eser, Halil İbrahim el-'Atiyye - Ramazan Abdüttevâb tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (b.y.: Mektebetü's-Sikâfeti'd-Dîniyye, ts.).

³⁰ Eser, Rıza es-Süveysî tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir; (Tunus: y.y., 1978).

³¹ Kutrub'un *el-Fark fi'l-lüga* adlı eserinin bir başlığı *el-Asvât*'tır. Muhtemelen *el-Asvât*, müstakil bir kitap değil; *el-Fark fi'l-lüga* kitabının bir bölümüdür. Bk. Muhammed b. el-Müstenîr Kutrub, *el-Fark fi'l-lüga*, thk. Halil İbrahim el-'Atiyye - Ramazan Abdüttevâb (b.y.: Mektebetü's-Sikâfeti'd-Dîniyye, ts.), 156.

12. *el-Mecâz min kelâmi'l-Arab*
13. *el-Hemz*
14. *el-Kavâfî*
15. *el-Musannefü'l-garîb fi'l-lüga*³²
16. *es-Semer*
17. *el-Ef'âl ve'l-esmâ*
18. *Zikru esmâ'i'l-esed ve sıfâtih*
19. *el-Cemâhîr*³³

2. Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih

Kutrub, Kur'ân'ı filolojik olarak tefsir eden ilk âlimlerdendir. Bağdâdî'nin dediğine göre İbn Dürüsteveyh, Kutrub'u bu alanda eser telif eden ikinci kişi olarak görmüştür. İbn Dürüsteveyh'e göre bu alanda ilk eser kaleme alan Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ'dır.³⁴

Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih* adlı eserini diğer müfessirlerden farklı bir şekilde telif etmiştir. Müfessirler, konu ayrımı yapmadan âyetin/âyetlerin tefsiriyle alakalı yorumlarını zikrettikten sonra diğer âyetlerin tefsirine geçmektedirler. Kutrub ise sûrelerin tefsirini üç kısma ayırmaktadır. Önce "... Sûresinin Kıraatleri" başlığında, ele alacağı sûrenin kelimeleriyle alakalı rivayet edilen mütevâtir ve şâz kıraatleri zikretmekte, kıraatlerin kâriyelerini belirtmekte ve söz konusu kıraatlerle alakalı gerekli dilsel izahlara yer vermektedir. "... Sûresinin Lügat ve Garibleri"³⁵ veya "... Sûresinin Lügat, Garib ve Masdarları (Kaynakları)"³⁶ başlıklarıyla da söz konusu sûrede geçen garib kelime ve ifadeleri incelemektedir. "... Sûresinin İ'rabı Müşkil Olan..."³⁷ başlığında ise ilgili sûrede i'râbı müşkil olan cümleleri değerlendirmektedir.

Kutrub, ayrıca aşağıdaki başlıklara da yer vermektedir:

"Vakıf ve Şekilleri",³⁸ "İbtidâ ve Şekilleri",³⁹ "Hemzenin Hükümleri",⁴⁰ "İmâlenin Hükümleri",⁴¹ "Kur'ân'da haberi terk edilen (hazfedilen) veya tehir edilen

³² Muharrem Çelebi, "Kutrub", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/495.

³³ Bk. Lakrîz, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih dirâse ve tahkîk*, 53-63.

³⁴ Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdadî, *Târihu Bağdad*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2002), 14/392.

³⁵ Bk. Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 488.

³⁶ Bk. Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 282.

³⁷ Yusuf sûresinde ise bu konu için şu başlığı kullanmayı tercih etmiştir: "Yusuf Sûresinin İ'rabının Tefsiri" Bk. Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 753.

³⁸ Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 196.

³⁹ Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 227.

⁴⁰ Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 438.

⁴¹ Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 401.

(mübtedâ veya nâsîh),⁴² “İzâfe ‘Yâ’ları”,⁴³ “Cevâbî ‘Fâ’ Hakkında”,⁴⁴ “Tekid ‘Lâm’i”, “Cezâ (Şart) Harfleri”⁴⁵ ve “Yemin Cevabı”.⁴⁶

Kutrub, tefsirinde Kur’ân’da geçen birçok edatı ele almakta ve bunlarla ilgili bilgiler vermektedir. Bu kapsamda edatların anlamlarını izah etmekte ve birbirlerinin yerine kullanılan edatları belirtmektedir. Ayrıca âyetlerden örnekler vererek aktardığı bilgileri somutlaştırmaya çalışmakta ve bu şekilde bazı âyetlerin yanlış anlaşılmasının önüne geçmeye gayret göstermektedir. Kutrub’un tefsirinde ele aldığı edatları başlıklar altında incelemeye çalışacağız.

2.1. Cer Edatları

Cer edatları, sonrasında gelen ismi mecrûr eden edatlardır. Cer edatlarının sayısı hakkında âlimler arasında ihtilaf vardır. Kimi âlimler, bunların sayısını yirmi bire kadar çıkarırken⁴⁷ bazıları ise bunların daha az olduğunu söylemektedir.⁴⁸ Cer edatı olduğu söylenen edatlar şunlardır: “من”, “إلى”, “حتى”, “خلا”, “حاشا”, “عدا”, “في”, “عن”, “على”, “مد”, “منذ”, “رب”, “ب”, “ل”, “و”, “ت”, “ك”, “كي”, “لعل”, “متى” ve “لولا”. Cer harfi olup olmadığı konusunda ihtilaf edilen edatlar ise bu son dört edattır.⁴⁹

Kutrub, “سُورَةُ الْبَقَرَةِ وَآيَاتُهَا وَمَا تَنَزَّلُوا الشَّيَاطِينَ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ” “Süleyman’ın hükümranlığı konusunda şeytanların/şeytan tabiatlı insanların ortaya attıkları (yalan) sözlere uydular/tâbî oldular.”⁵⁰ âyetinin tefsirinde birbirlerinin yerine kullanılan bazı cer edatlarından bahsetmektedir. Bu kapsamda “على”nın bazen “إلى”, bazen de “في” anlamında kullanıldığını belirtmektedir. İbn Abbas’tan yaptığı rivayete göre bu âyetteki “على”, “في” anlamındadır. Kutrub, “على”nın “إلى” anlamına geldiğine dair herhangi bir âyetle istişhad etmeden şu örneği vermektedir: “دعاني على منزلة لا أحبها.” Ona göre bu cümlenin aslı şöyledir: “دعاني إلى منزلة لا أحبها.”⁵¹

Başka bir edatın anlamında kullanılan cer edatlarından biri de “من”dir. Kutrub’a göre “يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ” “Onu Allah’ın emrinden dolayı korurlar.”⁵² âyetindeki “من” cer edatı, “عن” manasında kullanılmıştır.⁵³

“من” ve “عن” edatları ikisi de Türkçeye “den/dan” şeklinde tercüme edilmektedir. Bunun için ikisinin aynı anlamda oldukları düşünülebilir. Oysaki ikisi

42 Kutrub, *Me’âni’l-Kur’ân ve tefsîru müşkili i’râbih*, 700.

43 Kutrub, *Me’âni’l-Kur’ân ve tefsîru müşkili i’râbih*, 408.

44 Kutrub, *Me’âni’l-Kur’ân ve tefsîru müşkili i’râbih*, 424.

45 Kutrub, *Me’âni’l-Kur’ân ve tefsîru müşkili i’râbih*, 432.

46 Kutrub, *Me’âni’l-Kur’ân ve tefsîru müşkili i’râbih*, 717.

47 Muhammed b. Abdullah İbn Mâlik, *Şerhu’l-Kâfiyeti’s-Şâfiye*, thk. Abdülmün’im Ahmed Herîdî (Mekke: Câmîatü Ümmülkurâ, 1982), 2/780.

48 Ebü’l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Lüma’ fi’l-‘Arabîyye*, thk. Fâiz Fâris (Kuveyt: Dârü’l-Kütübî’s-Sekâfiyye, ts.), 72.

49 Bk. Abdullah b. Abdurrahman İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid (Kahire: Dârü’t-Türâs, 1980), 3/3-7.

50 el-Bakara 2/102.

51 Kutrub, *Me’âni’l-Kur’ân ve tefsîru müşkili i’râbih*, 327.

52 er-Ra’d 13/11.

53 Kutrub, *Me’âni’l-Kur’ân ve tefsîru müşkili i’râbih*, 768.

arasında anlam farkı söz konusudur. “عن”; bir şeyden uzaklığı veya uzaklaşmayı ifade etmek, bir şeyin yerini tutanı bildirmek için kullanılmaktadır. “مِن” ise bir şeyin sebebini, türünü, yerine geçeni, başlangıç yerini, zamanını, bir bütünün parçasını belirtmek için istimal edilmektedir.⁵⁴ Nitekim bu âyette “مِن” için beyan edilen anlamlar değil; “عن” için belirtilen uzaklaşma manası uygundur. Buna göre âyetin manası, “Onu Allah’ın gazabından korurlar.” şeklindedir.

“ك” cer harfinin anlamı, teşbih/benzetmedir. Kutrub, İbn Abbas’ın كَمَا أَخْرَجَكَ “Rabbin, seni hak uğruna evinden çıkardığı gibi”⁵⁵ âyetindeki “ك” harfini, “على” anlamında kabul ettiğini; çünkü âyeti şöyle yorumladığını belirtmektedir: اِمض على الذي أخرجك ربك من بيتك “Rabbinin seni evinden onun için çıkardığı (meseleye) koyul.”⁵⁶

Kutrub, cer edatlarından olan “ك”in bazen isim olarak kullanıldığını belirtmekte ve bunun için birçok âyeti delil göstermektedir. Örnek olarak zikrettiği âyetlerden biri de şu âyettir: وَكَذَلِكَ نُؤَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ “İşte böylece işledikleri günahlardan ötürü zalimlerin bir kısmını diğer bir kısmının peşine takarız.”⁵⁷ Ona göre “كَذَلِكَ”deki “ك” harfi, cer edatı olabileceği gibi isim de olabilir.⁵⁸

“ل” cer edatı genellikle cümleye/ifadeye, “için” anlamı katmaktadır. “İçin” anlamı katması gereken bu cer edatı, bazen başka bir cer edatı olan “إلى”nın anlamını (e/a) vermektedir. Kutrub, bu duruma işaret etmekte ve bunun için birçok âyeti şâhid göstermektedir. Onun başvurduğu âyetlerden biri de بَانَ رَبِّكَ أَوْحَى لَهَا “Rabbinin ona vahyettiğini...”⁵⁹ âyetidir. Bu âyette “ل” edatı, cümleye “için” anlamı değil; “e/a” anlamı katmıştır. Zira vahiy onun için değil; ona iletilmiştir.⁶⁰

Kutrub’a göre وَفِي نُسَخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةً لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ “O (levhalarda) rablerinden korkanlara hidayet ve rahmet vardır.”⁶¹ âyetinde ve başka birçok âyette bulunan “ل” edatı, zâiddir. Çünkü bu edat atıldığı ve “الَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ” denildiği zaman âyetin anlamı bozulmamaktadır.⁶² Kutrub, ayrıca bu âyetlerde bulunan “ل”ın zâid olmayıp sebebiyet anlamı katan bir edat olma ihtimalinin da bulunduğunu söyleyerek âyetin manasının “O (levhalarda) rablerinden korkanlar için hidayet ve rahmet vardır.” şeklinde olabileceğini belirtmektedir.⁶³

“ل” edatı, bazen üzerinde yemin edileni göstermek için getirilmektedir. Kutrub, yemin/kasem cevabı olarak isimlendirilen⁶⁴ bu “ل”a da dikkat çekmekte ve

54 Cer edatlarıyla ilgili geniş bilgi için bk. Ali b. Muhammed el-Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 2/59-120.

55 el-Enfâl 8/5.

56 Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 625.

57 el-En'âm 6/129.

58 Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 757.

59 ez-Zilzâl 99/5.

60 Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 610.

61 el-A'râf 7/154.

62 Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 609.

63 Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 610.

64 Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fî san'ati'l-i'râb*, thk. Ali Bû Mülham (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993), 450.

bunun bazen mukadder olabileceğini belirtmektedir. İbn Abbas'tan yaptığı rivayete göre *قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ* "Hendek sahipleri lanet edildi."⁶⁵ âyetinin başında yemin cevabı "ل"ı mukadderdir. İbn Abbas'a göre âyetin aslı, "...لَقُتِلَ..."⁶⁶ Burada yemin cevabının "*قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ*" değil, "*إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ*"⁶⁷ âyetinin olma ihtimalinden de söz edilmektedir.⁶⁸ Bu durumda söz konusu âyetlerin meali şöyle olacaktır: "Burçlarla dolu göğe, vadedişmiş güne, şahitlik edene ve şahitlik edilene yemin olsun ki - kahrolası hendek sahipleri!..- Şüphesiz, Rabbinin yakalaması çok çetindir."⁶⁹

"ل" edatı, bazen cümleyi pekiştirmek/tekid etmek için de kullanılabilir.⁷⁰ Tekid "ل"ı, bazen aynı cümle içinde birden fazla gelebilmektedir.⁷¹ Kutrub, "*وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَقٍ*"⁷² âyetini tefsir ederken birinci "ل"ın (لَقَدْ) tekid, ikincisinin ise (لَمَنِ) yemin "ل"ı gibi (yemin cevabını hazırlayan) olduğunu söylemektedir.⁷³ Ona göre cümle, bu iki "ل" ile pekiştirilmiştir. Buna göre yeminin cevabı, "*مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَقٍ*" cümlesidir. Bu durumda âyetin meali şöyle olmalıdır: "Şüphesiz, onu satın alanı biliyorlardı. Andolsun, onun (satın alanın) ahirette bir nasibi yoktur." Bu âyetin i'râbı hakkında serdedilen ikinci görüşe göre yeminin cevabı "*لَقَدْ عَلِمُوا*" cümlesidir.⁷⁴ Buna göre âyetin meali şu şekilde olacaktır: "Andolsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı."

Kutrub, cer edatı ile "كي" anlamında olan ve kendisinden sonraki muzâri fiili nasb eden ve muzâri fiilin başına gelerek emir anlamı veren "ل"ların kesralı olduğunu ifade etmektedir.⁷⁵ Tekid ve yemin "ل"larının fethalı olduğunu, kesralı okuyanların da bulunduğunu; ama bunun şâz (kural dışı) kabul edildiğini belirtmektedir. Öte yandan olumlu⁷⁶ "ل"ın olumsuz "ل"le karışmaması için getirilen "ل"ın da fethalı okunduğunu kaydetmektedir.⁷⁷ Ayrıca zamirin başında bulunan cer harfi olan "ل"ın da (لَكَ) fethalı olduğunu söylemektedir.⁷⁸

65 el-Burûc 85/4.

66 Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 718.

67 el-Burûc 85/12.

68 Abdullah b. Hüseyin el-'Ukberî, *et-Tibyân fi i'râbi'l-Kur'ân*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (b.y.: y.y., ts.), 2/1280.

69 el-Burûc 85/1-12.

70 Abdurrahman b. Abdullah es-Süheylî, *Netâ'icü'l-fikr fi'n-nahv* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992), 178.

71 Muhammed b. Abdullah İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli'l-Fevâ'id*, thk. Abdurrahman es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûn (Beyrut: Dâru Hecer, 1990), 2/31.

72 el-Bakara 2/102.

73 Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 432.

74 Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîd*, thk. Sitkî Muhammed Cemil (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1420), 1/534-535.

75 Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 433-434.

76 Kutrub'un olumlu dediği "ل"nin, fiile benzer harflerinden "ل"nin bir nûnunun düşürülerek "ل" haline getirilmiş şeklidir. Bu "ل", cümleyi pekiştirmektedir. Öteki "ل" ise cümleyi olumsuzlaştırmaktadır.

77 Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 432-433.

78 Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 433-434.

Cer edatlarından olan “و”, “ب” ve “ت” harfleri sadece yemin için kullanılmaktadır. Kutrub'a göre “ت” edatı sadece Allah kelimesi ile istimal edilmektedir.⁷⁹

Bazı cümlelerde yer alan edatlar, herhangi bir anlam ifade etmemektedir. Dilciler, böyle durumlarda söz konusu edatların zâid olduğunu, cümleyi pekiştirmek için getirildiğini belirtmektedirler. Kutrub, cer edatlarından olan “في” ve “عن” edatlarının bazen zâid olarak da getirildiğini söylemekte, bunun için âyetlerden ve şiirden herhangi bir örnek göstermemekte, sadece Arap kelimelerinden örnekler vermektedir.⁸⁰

2.2. Nasb Edatları

Muzâri fiil, normalde merfûdur. Ancak bazı durumlarda mansûb veya meczûm olabilmektedir. Muzâri fiili nasb eden dört edat vardır. Bazı durumlarda muzâri fiil, başında herhangi bir edat bulunmadığı halde mansûb olabilmektedir. Böyle durumlarda bazen söz konusu fiilin mukadder (varsayılmış) bir “أَنْ” ile mansûb olduğu belirtilmektedir.⁸¹

Mukadder bir “أَنْ” ile mansûb olduğu ileri sürülen fiillerden biri de cevâbiye veya sebebiye “ف”si denilen harften sonra gelen ve mansûb olan muzâri fiillerdir. Bu “ف” harfi, sonrasında gelen cümlelerin, kendisinden önceki cümlelerin cevabı, sonucu olduğunu göstermektedir. Kutrub, cevâbiye “ف”sinin beş yerde geldiğini söylemekte ve bu yerler için âyetlerden örnekler vermektedir. Ona göre cevâbiye “ف”si; emir, nehiy, istifham, nefiy ve temenni ifade eden kelime/ifadelerden sonra gelmektedir. Kutrub, bu tür yerlere âyetlerden örnekler aktardıktan sonra mezkûr durumlarda “ف”den sonra gelen ve mansûb olan muzâri fiillerin mukadder bir “أَنْ” ile mansûb olduğunu ileri sürmektedir. Bazı âlimlerin bu durumdaki muzâri fiillerin “ف” ile mansûb olduğunu iddia ettiklerini söylemekte ve bunların iddialarının gerçeği yansıtmadığını savunmaktadır. Ona göre bu yerlerde bulunan “ف”, atıf harfidir. Nitekim kendisinden önce başka bir atıf harfi gelmemektedir. Eğer atıf harfi değil; nasb edatı olsaydı bir atıf harfinden sonra gelmesi mümkün olacaktı.⁸²

Kutrub, “و” ve “أَوْ” harflerinden sonra da “أَنْ” edatının mukadder olup muzâri fiili mansûb ettiğini belirtmekte ve bunun için şu âyetleri örnek göstermektedir: لَيْسَ مِنْ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبُهُمْ “Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. Allah ya tövbelerini kabul edecek ya da zalim olduklarından dolayı onları cezalandıracaktır.”⁸³ يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبُ بآيَاتِ رَبِّنَا “Keşke dünyaya geri döndürülsek de Rabbimizin âyetlerini

79 Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 720.

80 Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 713.

81 İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 4/7-24.

82 Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 424-426.

83 Âl-i 'İmrân 3/128.

“ve” anlamındadır. Kutrub, bu âyetlerdeki “و” edatlarının kendi anlamında (veya) da olabileceğini belirtmektedir. “و” edatının tereddüt etme durumunu gösterdiğini dikkate alan Kutrub, tereddüdün Allah için değil; muhataplar için söz konusu olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁴

Kutrub, “و”in anlamları ve bu anlamların âyetlere yansması konusundaki değerlendirmelerini yaptıktan sonra atıf edatlarından “م”i ele almaktadır. Ona göre “م”, üç anlama gelmektedir:

1. “م”de soru anlamı vardır. Kutrub, bu anlam için delil gösterdiği âyetlerden biri şu âyettir:¹¹⁵ “ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ” “Onları uyarırsan da uyarırsan da iman etmezler.”¹¹⁶

2. “م”de soru değil; bilgi verme söz konusudur. Örneğin تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ. “Kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan bu kitabın indirilişi, alemlerin rabbi tarafından. Onlar, ‘Bunu Muhammed uydurdu.’ diyorlar.”¹¹⁷ âyetlerinde “م” ile soru sorulmamakta, aksine bir bilgi aktarılmaktadır.

3. “م”, “بَل” (aksine) anlamındadır. Kutrub, “م”in bu anlamı için sadece şiirden istişhadde bulunmakta; âyetlerden herhangi bir delil getirmemektedir. Şunu da kaydetmemiz gerekir ki Kutrub, “م”in ikinci anlamı için delil gösterdiği âyet ve şiirlerin anlamlarını verirken hep “بَل” (aksine) ifadesini kullanmaktadır.¹¹⁸ Buna göre “م” için üç değil; iki anlamdan söz etmek daha doğru olur. Çünkü “م”de ya soru sormak ya da bilgi vermek mevzu bahistir.

Kutrub, üçüncü sırada “لَا” atıf edatını incelemekte, onun olumlu hükmü kendisinden sonrası için olumsuz yaptığını belirtmektedir. Ancak delil olarak ne bir âyete ne de bir şiire yer vermekte, sadece şu örneği aktararak sonraki konuya geçmektedir: “مررت بزید لا عمرو” “Amr’a değil, Zeyd’e uğradım.”¹¹⁹

Kutrub; dördüncü ve beşinci sıralarda “بَل” ve “لكن” atıf edatlarını değerlendirmeye tabi tutmakta, bu iki edatın “لَا”nın aksine, olumsuz hükmü sonrası için olumlu yaptığını belirtmekte ve şu örneği vermektedir: “مررت بزید بل عمرو ولكن” (Ma) “Zeyd’e değil; ‘Amr’a uğramadım.”¹²⁰ Kutrub, “بَل” için sadece bu misalle yetinirken “لكن” için şu âyeti delil olarak sunmaktadır: “مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ” “Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah’ın

¹¹⁴ Kutrub, *Me’âni’l-Kur’ân ve tefsîru müşkili i’râbih*, 193-194.

¹¹⁵ Konuyla ilgili aktarılan diğer âyetler ise şunlardır: “قُلْ أَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمْ اللَّهُ” “De ki: ‘Siz mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı?’” (el-Bakara 2/140), “قُلْ أَذَلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ” “De ki: ‘Bu mu daha hayırlıdır, yoksa ebedîlik cenneti mi?’” (el-Furkân 25/15).

¹¹⁶ el-Bakara 2/6.

¹¹⁷ es-Secde 32/2-3.

¹¹⁸ Kutrub, *Me’âni’l-Kur’ân ve tefsîru müşkili i’râbih*, 194-195.

¹¹⁹ Kutrub, *Me’âni’l-Kur’ân ve tefsîru müşkili i’râbih*, 195.

¹²⁰ Bu örnek, olumsuz olması gerekirken tefsirde olumlu olarak verilmiştir. Bunun için olumsuzluk edatını ekledik. Ancak kaynaktan olmadığı için olumsuzluk edatını parantez içine aldık. Muhtemelen bu hata, muhakkikten kaynaklanmıştır. Çünkü kâtipten kaynaklanmış olsaydı muhakkik buna işaret ederdi. Bk. Kutrub, *Me’âni’l-Kur’ân ve tefsîru müşkili i’râbih*, 195.

Resûlûdür.”¹²¹ Kutrub’a göre “بل”, bazen “لا” gibi olumlu hükmü sonrası için olumsuz yapmaktadır. Örneğin “مررت بزيد بل عمرو” “Zeyd’e değil; Amr’a uğradım.”¹²²

Kutrub, bu bilgileri verdikten sonra tekrar “و”e dönmekte ve söz konusu edatın “و (eve)” değil; “أو (ev)” şeklinde okunduğunu, “أَوَكَلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمْ” “Herhangi bir peygamber hoşunuza gitmeyen bir şey getirdikçe, kibirlenmediniz mi?”¹²³ ve “أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فِي يَهِْيُزُودِ” “Yeryüzünde dolaşmadılar mı?”¹²⁴ âyetlerinde bulunan “و (eve)”lerin bu edat değil; istifham hemzesi ile “و” atıf harfi olduğunu kaydetmektedir.¹²⁵

Kutrub, atıf edatlarının bazen zâid olarak getirildiğini belirtmekte ve zâid olarak gelen “و” ve “أم” edatlarına örnekler vermektedir. Ona göre “فَلَمَّا أَسْلَمْنَا وَتَلَّهٗ الْجَبِينِ” “İkisi teslim olup (Hz. İbrahim), onu yüz üstü yere yatırınca, ona ey İbrahim! diye seslendik.” âyetinde bulunan “وَتَلَّهٗ الْجَبِينَةَ”nın başındaki “و” edatı zâiddir; çünkü ondan sonraki cümle, “لَمَّا”nın cevabıdır. Kutrub, zâid olan “أم” için âyetlerden değil; sadece şiirden örnekler zikretmektedir.¹²⁶

2.8. Mevsûl İsimler (Edatlar)

Mevsûl isimler, “التي/الذي”, “مَنْ”, “مَا”, “ال” ve “نُو” edatlarıdır.¹²⁷ Bazı mevsûl isimlerin müsennâsı ve cemii yoktur. Bunlar, her zaman müfred olarak kullanılır. Bu isimlerin müfred, müsennâ veya cemi olduğu, cümle içinde anlaşılır. Ayrıca bu edatlar aynı anda hem müfred hem de müsennâ veya cemi olarak da kabul edilebilmektedir. Kutrub, “يَا يَهُودِيَّاهُ إِنِّي أَنَا إِلَهُكَ” “Yahudi ve Hıristiyanlardan başkası Cennet’e girmeyecek.” dediler.”¹²⁸ âyetindeki “مَنْ”in hem müfred hem de cemi olarak kabul edildiğini, “كَانَ” fiili ile onun müfred, “يَهُودِيَّاهُ” ile cemi yönü dikkate alındığını belirtmektedir.¹²⁹ Çünkü sadece müfred olsaydı, “يَهُودِيَّاهُ إِنِّي أَنَا إِلَهُكَ” “يَهُودِيَّاهُ إِنِّي أَنَا إِلَهُكَ” şeklinde olacaktır.

“وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا” “Kim Allah’a inanır ve salih amel işlerse, Allah onu, içinden ırmaklar akan, ebedî kalacakları cennetlere sokar.”¹³⁰ âyeti ise önce müfred, sonra müsennâ, daha sonra tekrar müfred kabul edilmiştir. Nitekim “يُؤْمِنُ” müfred, “خَالِدِينَ” cemi ve “له”deki zamir müfreddir.¹³¹

121 el-Ahzâb 33/40.

122 Kutrub, *Me’âni’l-Kur’ân ve tefsîru müşkili i’râbih*, 195.

123 el-Bakara 2/87. Âyet, şu şekildedir: “أَوَكَلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ.” Müfessir âyetin “vâv” ile olduğunu sanmış ve bunun için onu delil olarak aktarmıştır. Ancak böyle bir kıraat söz konusu değildir. Bunun yerine şu âyet zikredilebilirdi: “أَوَكَلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا.” (el-Bakara 2/100).

124 er-Rûm 30/9.

125 Kutrub, *Me’âni’l-Kur’ân ve tefsîru müşkili i’râbih*, 195.

126 Kutrub, *Me’âni’l-Kur’ân ve tefsîru müşkili i’râbih*, 711.

127 İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, 1/137-146.

128 el-Bakara 2/111.

129 Kutrub, *Me’âni’l-Kur’ân ve tefsîru müşkili i’râbih*, 451.

130 et-Talâk 65/11.

131 Bk. Kutrub, *Me’âni’l-Kur’ân ve tefsîru müşkili i’râbih*, 451-452.

Kutrub, “ما”nın da aynı anda hem müfred hem de müsennâ veya cemi olarak kullanılabilirdiğini belirtmekte ve bunun için şu âyetleri örnek getirmektedir: وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ. لَتَسْتَبْتُوا عَلَى ظُهُورِهِ” “Bütün çiftleri yaratan, üzerlerine kurulasınız diye sizin için bindiğiniz gemileri ve hayvanları yaratandır.”¹³² Burada “ظُهُور” cemi, ona bitişen zamir ise müfreddir.¹³³

Kutrub, ayrıca “مَنْ”in akıllılar için olduğunu, zaman zaman akılsızlar için kullanıldığını belirtmekte ve bunun için şu âyet ile istihsadde bulunmaktadır: وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِّن مَّاءٍ فَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ وَاللَّهُ يَخْتARُ مَا يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ ذَكِيمٌ” “Allah, bütün canlıları sudan yarattı. Bunların bir kısmı karnı üzerinde sürünür; kimi iki, kimisi de dört ayak üzerinde yürür.”¹³⁴ Ancak bu âyette sadece akılsızlardan bahsedilmemiştir. Çünkü iki ayak üstünde yürüyenlerin bir kısmı (insanlar), akıllardan oluşmaktadır. Aynı cümle içinde hem akıllılar hem de akılsızlar ele alınacaksa “akıllıların önceliği” kuralı gereği onlara ait sîga kullanılmaktadır.¹³⁵ Bunun için burada “ما” yerine, “مَنْ” edatı getirilmiştir.

Kutrub, “ما”nın “مَنْ”in tam tersi olduğunu; yani akılsızlar için vaz edildiğini, ancak aynı zamanda akıllılar için de kullanılabilirdiğini söyleyerek buna şu âyeti delil göstermektedir: ... size helâl olan kadınlarla evlenin.”¹³⁶ Bu âyet, akıllılarla/kadınlarla ilgili olmasına rağmen “ما” istimal edilmiştir.¹³⁷

Kutrub, “مَنْ”in bazen zâid olarak da geldiğini ve bunun şâz olduğunu belirtmekte; ancak mezkûr duruma delil olarak herhangi bir âyeti değil; şiirleri göstermektedir.¹³⁸

2.9. “لا” Edatı

Arapçada birçok anlamı ve fonksiyonu bulunan “لا” edatı, bazen nâfiye olup cümleyi olumsuz yapmaktadır. Nâfiye “لا” edatı, bazen mukadder olabilmektedir. Kutrub, bu duruma örnek olarak Yusuf sûresinde bulunan “قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتَنُوا نَذُكْرُ يُوسُفَ.”¹³⁹ âyetini delil göstermektedir. Buna göre âyette, “تَفْتَنُوا” fiilinden önce bir “لا” mukadderdir. Bu durumda âyetin anlamı şöyle olur: “Dediler ki: ‘Allah’a yemin ederiz ki, sen Yusuf’u anmaktan vazgeçmeyeceksin.’”¹⁴⁰

“لا” edatı, bazen zâid olarak gelmektedir. Kutrub, el-En’âm sûresinde yer alan “قَالَ مَا مَنَّكَ إِلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ.”¹⁴¹ âyetinin anlamının “Secde etmemeni engelleyen nedir?”

132 ez-Zuhuf 43/12-13.

133 Kutrub, *Me’âni’l-Kur’ân ve tefsîru müşkili i’râbih*, 457.

134 en-Nûr 24/45.

135 er-Radî el-Esterâbâdî, *Şerhu’r-Radî ‘ale’l-Kâfiye*, 2/86.

136 en-Nisâ 4/3.

137 Kutrub, *Me’âni’l-Kur’ân ve tefsîru müşkili i’râbih*, 455-456.

138 Kutrub, *Me’âni’l-Kur’ân ve tefsîru müşkili i’râbih*, 712.

139 Yusuf 12/85.

140 Kutrub, *Me’âni’l-Kur’ân ve tefsîru müşkili i’râbih*, 719.

141 el-A’râf 7/12.

değil, “Secde etmeni engelleyen nedir?” şeklinde olduğunu; çünkü İblîs’in secde etmediğini ifade ederek “لا”nın zâid olduğuna işaret etmektedir.¹⁴²

2.10. “إِذَا” ve “إِذْ” Edatları

“إِذْ” ve “إِذَا”, zaman zarflarındandır. “إِذْ” geçmiş, “إِذَا” ise gelecek zaman için kullanılmaktadır. Ancak zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılmaları da söz konusudur.¹⁴³ Kutrub da tefsirinde bu duruma dikkat çekmekte ve diğerinin yerine kullanılan “إِذْ” ve “إِذَا”lar için âyetlerden örnekler serdetmektedir. Ona göre “إِذْ”in “إِذَا” yerine istimal edilmesine örnek olacak âyetlerden biri de şudur: *وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَى النَّارِ* “Cehennemde başında durduruldukları zaman onları bir görseydin!”¹⁴⁴ Bu âyette kıyamette, dolayısıyla gelecekte gerçekleşecek bir olaydan bahsedilmektedir. Ama âyette gelecek zaman zarfı “إِذَا” yerine geçmiş zaman zarfı “إِذْ” kullanılmıştır. Kutrub, “إِذَا”nın “إِذْ” anlamında kullanılmasına âyetlerden herhangi bir örnek vermemektedir. Bu konuyu Arap sözü ve şiiri ile ispat etmeye çalışmaktadır.¹⁴⁵ Bu konuya örnek gösterilen âyetlerden biri *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ* “Ey iman edenler! Kardeşleri sefere veya savaşa çıktığında onlar hakkında, ‘Onlar bizim yanımızda olsalardı, ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi.’ âyetidir.¹⁴⁶ Nitekim bu âyette, geçmişte olan bir olaydan bahsedildiği halde gelecek zaman zarfı “إِذَا” kullanılmıştır.

2.11. Vasil Hemzesi

Vasil hemzesi, başlangıçta okunan, cümlenin ortasında okunmayan hemzeye denilir. Vasil hemzesi, el takısı dışındaki harflerde, muzâri fiiller ile üç ve dört harfli mazi fiillerde bulunmaz. Ayrıca sadece on ismin başındaki hemzeler vasil hemzesidir. Üç, beş ve altı harfli fiillerin emir, beş ve altı harfli fiillerin masdarlarındaki hemzeler de vasil hemzesidir. Vasil hemzesi aslında kesralıdır. Ancak bazı durumlarda zammeli veya fethalı olabilmektedir.¹⁴⁷ Kutrub, el-Fâtiha sûresindeki “لِهَدِينَا” kelimesini tefsir ederken söz konusu kelimeye bulunan hemzenin vasil hemzesi olduğunu, “fe‘ale-yef‘ilu” (2. bab), “fe‘ale-yef‘alu” (3. bab) ve “fe‘ile-yef‘alu” (4. bab) kalıplarında bulunan fiillerin emirlerindeki hemzelerin kesralı, “fe‘ale-yef‘ulu” (1. bab) ve , “fe‘ule-yef‘ulu” (5. bab) kalıplarındaki fiillerin emirlerindeki hemzelerin ise zammeli okunduğunu belirterek ve söz konusu kalıplar için âyetlerden örnekler vererek vasil hemzesi konusuna giriş yapmaktadır.¹⁴⁸ Ardından vasil hemzesinin sakin harfle başlamamak için getirildiğini, bunun için vasil hemzesiyle başlayan kelimenin önceki

¹⁴² Kutrub, *Me‘âni’l-Kur‘ân ve tefsîru müşkili i‘râbih*, 604.

¹⁴³ İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb*, 129.

¹⁴⁴ el-En‘âm 6/27.

¹⁴⁵ Kutrub, *Me‘âni’l-Kur‘ân ve tefsîru müşkili i‘râbih*, 538.

¹⁴⁶ Mekki b. Ebû Tâlib, *el-Hidâye ila bulûgi’-n-nihâye*, thk. Komisyon (b.y.: Mecmû‘atü Buhûsi’l-Kitâb ve’s-Sünne, 2008), 2/1159; Ahmed b. Muhammed İbn ‘Acîbe, *el-Bahrü’l-medîd fi tefsîri’l-Kur‘âni’l-mecîd* (b.y.: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2002), 1/526.

¹⁴⁷ Abdullah b. Yusuf İbn Hişâm, *Evdahu’l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (Beyrut: Dârü’l-Cil, 1979), 4/367.

¹⁴⁸ Kutrub, *Me‘âni’l-Kur‘ân ve tefsîru müşkili i‘râbih*, 227-228.

kelimeyle birlikte okunduğunda hemzenin düştüğünü/okunmadığını belirterek vasil hemzesinin geçiciliğine işaret etmektedir. Kutrub, kesralı bir hemzeyle başlayan her fiilin mazi, emir ve masdarlarında bulunan hemzelerin de vasil hemzesi olduğunu, mezkûr fiillerin mechûl kalıplarında söz konusu hemzelerin zammeli okunduğunu ifade etmekte ve âyetlerden örnekler serdetmektedir.¹⁴⁹

Kutrub, bu konunun devamında hangi kelimelerde bulunan hemzelerin vasil hemzesi olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Ona göre “ال” takısının başındaki hemze ile “ابن”, “ابنة”, “اسم”, “اثنان”, “اثنتان”, “امرؤ”, “امراة”, “است” ve “أيم الله” kelimelerindeki hemzeler vasil hemzesidir. Kutrub, bu hemzeler için âyetlerden örnekler¹⁵⁰ verdikten sonra bunun dışında kalan, isimlerde ve fiillerde bulunan bütün fethalı hemzelerin katı hemzesi olduğunu belirtmekte ve söz konusu hemzeler için de âyetlerden istişhadde bulunmaktadır.¹⁵¹ Öte yandan verilenlerin dışında kalan isimlerdeki hemzelerin de aynı şekilde katı hemzesi olduğunu söylemektedir.¹⁵²

Sonuç

Kur'ân'ın tefsir metotlarından biri, filolojik tefsir yöntemi denilen Kur'ân'ın dil ilimleri çerçevesinde tefsir edilmesidir. Bu kapsamda Kur'ân, lügat, iştikâk, sarf, nahiv, beyân, bedî ve me'ânî gibi dil ilimleri vasıtasıyla tefsir edilmektedir. Bu alanda yapılan ilk ve en önemli çalışmalardan biri Muhammed b. el-Müstenîr Kutrub tarafından kaleme alınan *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih* adlı eserdir. Kutrub'un bu eserinde, diğer erken dönem tefsir çalışmaları gibi Kur'ân'ın tamamı değil; belli bazı âyetleri ele alınmış ve söz konusu âyetlerde yer alan kelime ve ifadeler dil ilimleri çerçevesinde tahlil edilmeye çalışılmıştır. Bu eserde özellikle kıraatler, Kur'ân'da bulunan garib (az kullanılan) kelimeler ve Kur'ân'ın i'râbı incelenmiştir.

Bu eser, bir tefsir çerçevesinde mütalaa edilse de genel olarak bir dil çalışmasıdır. Çünkü sadece Kur'ân'da geçen ifadeler ele alınmamakta, bununla birlikte Arap sözü ve şiirinde kullanılan ifade ve kalıplara da değinilmektedir. Bu eserle hem Kur'ân'ın Arap diline uygunluğu ispat edilmekte hem de dil için Kur'ân'dan deliller bulunmaya çalışılmaktadır.

¹⁴⁹ Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 227-229.

¹⁵⁰ Kutrub'un vasil hemzesi için örnek gösterdiği âyetler şunlardır: “إن امرؤا هلك” (en-Nisâ 4/176), “أمرأت فِرْعَوْنَ” (Meryem 19/34), “ذلك عيسى ابن مريم” (el-Kasas 28/9), “Benden sonra, ismi ahmed olan...” (es-Saf 61/6), “مريم بنت عمران” (et-Tahrîm 12). Bk. Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 231.

¹⁵¹ Kutrub, katı hamsesi için şu âyetleri örnek göstermektedir: “أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ” (Abese 80/21-22), “رَبِّي أَكْرَمَن” (el-Fecr 89/15), “رَبِّي أَهَانَن” (el-Fecr 89/16). Bk. Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 231.

¹⁵² Kutrub, bunlar için şu âyetleri vermektedir: “فَلَأَمِرِهِ النَّكْتُ” (en-Nisâ 4/11), “مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ” (es-Saf 61/6) “İsmi ahmed olan...” (es-Saf 61/6) kelimesinin başındaki hemzeyi kastetmektedir. Zira daha önce اسمه'nun başındaki hemzeyi vasil hemzesi için örnek göstermişti.), “أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ” (el-Gâşiyê 88/17) (الی'nin hemzesini kastetmektedir.). Bk. Kutrub, *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*, 232.

Kutrub, kıraatler için Arap sözü ve şiirinden deliller bulmaya ve kıraatleri buna göre tercih veya tenkit etmeye çaba göstermektedir. Öbür taraftan kıraatlerin Mushaf hattına uyumlu olması gerektiğini ifade etmekte ve bazı vecihlerin Arap dili açısından tercihe şayan olduğunu; ancak Mushaf'ın hattına uygun olmadığını belirtmektedir. Kutrub'un ifadelerinden onun kıraatler için belirtilen sağlam sened şartını benimsediğini çıkarmak mümkün değildir. Çünkü o, ayırım yapmadan mütevâtir ve şâz kıraatleri ele alarak Arap dili açısından değerlendirmekte ve bunların mütevâtir veya şâz olduğunu söylememektedir.

Kutrub'un özenle üzerinde durduğu konulardan biri de Kur'ân'da geçen edatlardır. Kutrub, bu edatları değerlendirmeye tabi tutmakta, söz konusu edatların ne tür anlamları olduğunu belirtmeye çalışmaktadır. Kutrub, ele aldığı edatların kullanım alanlarını değerlendirirken Kur'ân'a bağlı kalmamakta, edatın Kur'ân'da bir kullanımı yoksa Arap sözü ve şiiri ile delil bulmaya çalışmaktadır.

Kutrub, aynı işlevi gören edatları genellikle gruplar halinde değil; farklı farklı yerlerde ele alıp incelemektedir. Ayrıca bir grupta bulunan edatların tümünü genellikle ele almamaktadır. Söz gelimi atıf harflerinden “ف”, “تَمْ”, “حَتَّى” ve “إِمَّا” edatlarından bahsetmemektedir. Sadece şart ve nidâ edatlarının tamamını zikretmektedir.

Kutrub, ele aldığı edatların anlamları üzerinde dururken birbirlerinin yerine kullanılan, bazen harf bazen isim olarak gelen edatları belirtmekte, edatların anlamları ve kullanım yerleri için Kur'ân'dan, Arap sözü ve şiirinden örnekler sunmaktadır. Bir edat için belirttiği bir anlam Kur'ân'da söz konusu değilse sadece Arap sözü ve şiirinden istişhadde bulunmaktadır.

Kutrub'un bu eseri, uzun zaman kayıp olduktan sonra sadece bir mahtût nüshası bulunmuştur. Bulunan bu nüsha da müellif hattı değildir. Bunun için eserde bazı hatalar ve anlaşılmasız ifadeler söz konusudur. Muhakkik, bu gibi yerlerin üzerinde durmuş, bir kısmını Kutrub'dan nakilde bulunan diğer eserlerin yardımıyla çözmeye çalışmış, sınırlı bazı yerleri de çözemediğini belirtmiştir.

Bu çalışmamız, bir makale çerçevesinde olduğu için sadece Kutrub'un edatlar için aktardığı malumatlar üzerinde kısaca durabildik ve şâhid gösterilen âyetlerin az bir kısmına yer verebildik. Temennimiz bu çalışmamızın bu alanda yapılacak geniş çalışmalara vesile olmasıdır. Öte yandan Kutrub'un bu eserinin kıraat ve i'râb yönünün de müstakil ve geniş çalışmalarla ele alınmasının yerinde ve çok yararlı olacağını belirtmek isteriz.

Kaynakça

- Bağdadî, Ahmed b. Ali el-Hatîb. *Târihu Bağdad*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslamî, 2002.
- Cezûlî, İsa b. Abdülaziz. *el-Mukaddimetü'l-Cezûliyye fi'n-nahv*. thk. Şaban Abdülvehhab Muhammed. Mekke: Matbaatü Ümmülkurâ, 2003.

- Çelebi, Muharrem. "Kutrub". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/494-495. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf. *el-Bahrü'l-muhît*. thk. Sıtkı Muhammed Cemil. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1420.
- Edirnevî, Ahmed b. Muhammed. *Tabakâtü'l-müfessirîn*. thk. Salih b. Muhammed el-Huzzî. Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1997.
- Enbârî, Abdurrahman b. Muhammed. *Nüzhetü'l-elibbâ fî tabakâti'l-üdebâ*. thk. İbrahim es-Sâmerrâî. Zerka: Mektebetü'l-Menâr, 3. Basım, 1985.
- Eşmûnî, Ali b. Muhammed. *Şerhu'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah. "Kur'an'ı Yorumlamada Dilin Gücü: Dil, Edebiyat ve Edatlar Bağlamında Bazı Ayetlerin Hermenötik Analizi". *EKEV Akademi Dergisi* 3/2 (Güz 2001), 7-31.
- Hamevî, Yakût b. Abdullah. *Mu'cemü'l-üdebâ*. thk. İhsan Abbas. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1993.
- İbn 'Acîbe, Ahmed b. Muhammed. *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. 8 Cilt. b.y.: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 2002.
- İbn 'Akîl, Abdullah b. Abdurrahman. *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 4 Cilt. Kahire: Dârü't-Türâs, 20. Basım, 1980.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman. *el-Lüma' fî'l-'Arabiyye*. thk. Fâiz Fâris. Kuveyt: Dârü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, ts.
- İbn Hallikân, Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-a'yân*. thk. İhsan Abbas. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1990.
- İbn Hişâm, Abdullah b. Yusuf. *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Cîl, 5. Basım, 1979.
- İbn Hişâm, Abdullah b. Yusuf. *Muğni'l-lebîb 'an kütübî'l-e'ârîb*. thk. Mâzin el-Mübârek - Muhammed Ali Hamdullah. Dimaşk: Dârü'l-Fıkr, 1985.
- İbn Mâlik, Muhammed b. Abdullah. *Şerhu Teshîli'l-Fevâ'id*. thk. Abdurrahman es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûn. 4 Cilt. Beyrut: Dâru Hecer, 1990.
- İbn Mâlik, Muhammed b. Abdullah. *Şerhu'l-Kâfiyyeti's-Şâfiyye*. thk. Abdülmün'im Ahmed Herîdî. 5 Cilt. Mekke: Câmîatü Ümmülkurâ, 1982.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 3. Basım, 1414/1993-1994.
- İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed. *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*. thk. Abdülkadir el-Arnâût - Mahmud el-Arnâût. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986.
- İbnü'l-Kiftî, Ali b. Yusuf. *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nuhât*. 4 Cilt. Kahire: Dârü'l-Fıkr, 1982.
- Kannevcî, Muhammed Sıddik Han. *el-Bülga ilâ usûli'l-lüga*. Tikrit: Câmîatü Tikrit, ts.
- Karâfî, Ahmed b. İdris. *el-İstiğnâ fî'l-istisnâ*. thk. Muhammed Abdülkadir 'Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifîn*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Kutrub, Muhammed b. el-Müstenîr. *el-Ezmine ve telbiyetü'l-câhiliyye*. thk. Hâtem Salih ed-Dâmin. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1985.
- Kutrub, Muhammed b. el-Müstenîr. *el-Fark fî'l-lüga*. thk. Halil İbrahim el-'Atıyye - Ramazan Abdüttevâb. b.y.: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, ts.
- Kutrub, Muhammed b. el-Müstenîr. *Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîru müşkili i'râbih*. thk. Muhammed Lakrîz. Cezayir: y.y., 2016.

- Lakrîz, Muhammed. *Me'âni'l-Kur'an ve tefsîru müşkili i'râbih dirâse ve tahkîk*. Doktora Tezi, Batna Üniversitesi, 2016.
- Mekkî b. Ebû Tâlib. *el-Hidâye ila bulûgi'n-nihâye*. thk. Komisyon. 13 Cilt. b.y.: Mecmû'atü Buhûsi'l-Kitâb ve's-Sünne, 2008.
- Murâdî, Hasan b. Kasım. *el-Cene'd-dânî fî hurûfi'l-me'ânî*. thk. Fahreddin Kabâve - Muhammed Nedîm Fâdil. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992.
- Mustafa, İbrahim vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*. 2 Cilt. b.y.: Dârü'd-Da've, ts.
- Radî el-Esterâbâdî, Muhammed b. Hasan. *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiye*. thk. Yusuf Hasan Ömer. 4 Cilt. Libya: Câmiatü Kâr Yunus, 1975.
- Râgîb el-İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed. *el-Egânî*. thk. Abdürrahim Mahmud. 20 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 2. Basım, 1952.
- Râgîb el-İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed. *Muhâdarâtü'l-üdebâ*. 2 Cilt. Beyrut: Şirketü Dârü'l-Erkam, 1420/1999-2000.
- Safedî, Selâhaddin Halil b. Aybek. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnâût - Mustafa el-Arnâût. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, 2000.
- Sagîr, Ahmed Muhammed. *el-Edevâtü'n-nahviyye fî kütübî't-tefsîr*. Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 2001.
- Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yusuf. *ed-Dürrü'l-masûn fî 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrât. 11 Cilt. Dimaşk: Dârü'l-Kalem, ts.
- Süheylî, Abdurrahman b. Abdullah. *Netâ'icü'l-fikr fi'n-nahv*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992.
- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir. *Buğyetü'l-vu'ât*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. 2 Cilt. Sayda: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Tenûhî, el-Müfeddal b. Muhammed. *Târîhu'l-'ulemâ'i'n-nahviyyîn mine'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn ve gayrihim*. thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. Kahire: Dâru Hecer, 3. Basım, 1992.
- 'Ukberî, Abdullah b. Hüseyin. *et-Tibyân fî i'râbi'l-Kur'ân*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 2 Cilt. b.y.: y.y., ts.
- Yağmûrî, Yusuf b. Ahmed. *Nûrül-kabes el-muhtasar mine'l-Muktebes*. thk. Rudolf Zelhaim. Wiesbaden: Franz Baermann Steiner Yayın Evi, 1972.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmürî. 52 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2000.
- Zemaşerî, Mahmud b. Ömer. *el-Mufassal fî san'ati'l-i'râb*. thk. Ali Bû Mülham. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993.
- Ziriklî, Hayrüddin b. Mahmud. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.